

SERMAYENİN BİRİKİM SÜRECİ VE ÖZELLEŞTİRME

Seda Ercan*

GİRİŞ

Özelleştirme günümüzde kamuoyunu oldukça uğraştıran bir konu olarak gündemi belirlemektedir. Siyasi iktidarların yoğun bir şekilde 1980'lerden itibaren sürekli olarak ekonomik gerekçelerini sıraladığı özelleştirmenin kaba bir tanımı 'devlet yada kamu sektörünün işletmecisi kimliğinden arındırılarak asli görevleri olarak tanımlanan savunma ve stratejik konumdaki görevlerine geri dönmesi' şeklinde verilebilir. Ülkemizde özelleştirmenin gerekliliğin tartışılması aşaması neredeyse son bulmuş artık özelleştirmenin nasıl yapılması gerektiği konusunun tartışılması aşamasına gelinmiştir ki; bu durum özelleştirmenin karşısında olan kişi ve grupların, kamuoyunda, çağın gerisinde kalmak yada daha ilımlı bir ifadeyle ekonominin zorunluluklarına göre hareket etmemek gibi bir değerlendirmeye karşılaşmalarına neden olmaktadır.

Özelleştirilmek istenen kamu kuruluşları yada KİT'ler 1960'ların sonuna kadar izlenen sanayileşme politikalarında önemli görevler üstlenmiştir. Gerçekten de toplumun temel ihtiyaçlarının giderilmesi, fiyatların kontrolü gibi işlevleri olmasına rağmen asli olarak KİT'ler özel kesime ucuz girdi üreten alanlarda faaliyet göstermişlerdir. Dönemin ekonomik tercihleri doğrultusunda KİT'lerin bütün bu işlevleri zorunluluk olarak görülürken, gerek uluslararası dinamiklerde gerekse ulusal sermayenin birikim koşullarında 1970'lerden itibaren meydana gelen değişimler verili konunun sorgulanmasına neden olmuştur.

Kısaca özetlenen bu noktalardan hareketle özelleştirmenin ekonomik bir olgu olarak ele alınmabilmesinin ancak sorunun temel yönlerini vurgulayacak birbiri ile bağlantılı değişkenlerin çözümlemeye katılması ile başlanabileceğini düşünüyoruz. Bunlar;

1)Uluslararası sermaye dinamiklerinde meydana gelen değişmelere bağlı olarak devletin yeni görevler yüklenmesi,

2)Ulusal sermaye birikiminin içsel dinamiklerine bağlı olarak, sermayenin değişim yönündeki eğilimi,

3)Özelleştirmenin Türkiye'deki uygulamaları ve kitlelere sunulan yönleri.

1) Uluslararası sermayenin dinamiklerinde meydana gelen değişmelere bağlı olarak devletin yeni görevler yüklenmesi:

Uluslararası sermayenin birikim dinamikleri, 1970'lerden itibaren farklılaşarak ve daha çok 'kriz' olarak adlandırılan bir evreye girmiştir. Bunun uluslararası sermayenin yeni ve farklılaşan durumunun, kendisinden önce Keynesyen İktisat olarak adlandırılan açıklama biçimlerinin yerini alacak teorik temellendirmeleri de beraberinde getirdiğini söyleyebiliriz.

Keynesyen İktisatın kuruluşuna temel oluşturacak koşullar (örnek verecek olursak, %25'i aşan işsizlik, satılmayan mallar, terkedilen fabrikalar) beraberinde ekonomik yaşam içinde devlete iktisadi yaşamda, iktisadi politika yapıcı bir işlev yükliyordu. Bu işlevin temelinde ise kuşkusuz "1930'ların krizlerini doğuran eksik tüketim eğilimini yenmeye yönelik bir iktisadi politikanın" varlığına duyulan gereksinim yatıyordu (Keyder,1987,27). Devletin iktisadi yaşam içinde krizi yavaşlatıcı politikalar ile gündemi belirli bir ölçüde etkileme yönündeki çabaları, onun bölüşümü dolayısıyla yeniden dağıtım belirleyici araçlarla donanmasına neden olmuştur. Bu bir ölçüde toplumda daha düşük gelir guruplarına devlet tarafından bir değer aktarımının sağlanmasını ve bugün 'refah devleti' diye adlandırılan tanımlamaların çıkmasına neden olmuştur. Therborn bu gelişimi " Refah devleti kapitalizmin yükselişi " olarak tanımlar ve politik olarak belirlerip ayarlanan gelir akışıyla günümüzde hızlandığına değinerek gelişen kapitalist ülkelerde hane gelirinin beşte biri ile üçte biri arasındaki bir miktarın mülkiyet yada emekten değil kamu gelirlerinden kaynaklandığı sonucuna varır (Therborn'dan aktaran Shaikh ve Tonak, 1988,45). Fakat bu işleyiş bir yandan devletin harcamalarının ve sosyal devlet

* M.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler fakültesi, İktisat Bölümü Doktora Öğrencisi

kavramının tamamlayıcısı olan, kamusal alanlarda yatırımların artmasına neden olurken, diğer yandan da daha temel olan ve kapitalizmin temel işleyiş eğilimlerinden biri olan 'sermayenin organik bileşiminin' gözlenen artışına ve kar oranlarının düşmesine neden olmuştur. Diğer bir ifadeyle refah devleti sermayenin organik bileşiminin artışı ve dolayısıyla kar oranlarının düşüş eğiliminden etkilenmiştir. Bu gelişme OECD'nin verilerinde de gözlemlenebilir. Söz konusu verilerde, gelişmiş diye adlandırılan kapitalist ülkelerde kar oranlarının düştüğünü gösteren rakamlar verilmiştir. Örnek olarak ; ABD'de 1955'te % 34.3 olan kar oranı 1975'de % 30.3'e 1975'te ise %19'a kadar düşmüştür. Japonya'da ise 1955'te % 20.9 olan kar oranları yıllar itibariyle sürekli düşüş göstererek 1976'da %13.9'a kadar gerilemiştir (Sönmez,1982,30-33). Kar oranlarının düşüşü göstergelerden yalnızca biridir. Maliyet enflasyonu, işsizlik ve daha farklı yönlerdeki sorunların yanısıra kar oranlarının düşüşü iktisat yazınında yeni bakış açılarını zorunlu kılmıştır.

Gelişmiş kapitalist ülkelerde yaşanan gelişmeler yukarıda da vurguladığımız gibi, gidisi açıklayacak yada daha çok eğilimleri yavaşlatacak bir takım mekanizmaları gündeme getirmek zorunda kalmıştır. Tam da bu döneme baktığımızda, iktisat alanında yeni teorik çabalar, dolayısıyla yeni politikalar ile bu politikaların oluşturacak temel formülasyonların oluşturulmaya çalışıldığını görürüz. Bu yeni teorik çabalar, M.Friedman'ın öncülüğünde İngiltere, Fransa ve Almanya'da aynı zamanda gündemi belirlemeye başlamıştır (Kalmbach, 1983, 27). Yeni denilebilecek bu görüşlere göre, özellikle özel sektör kamu sektörüne göre daha istikrarlı ve krizleri daha kolay atlatabilecek niteliktedir. Çünkü kamu sektöründe "ekonomik sürecin başlıca istikrarsızlıkları ve belirsizlikleri hükümet kesiminin tutumundan kaynaklanmaktadır" (Brunner'den aktaran, Kalmbach, 1983, 31). Yapılan açıklamalar beraberinde devlet ile iktisadi yaşam arasındaki ilişkileri yeniden düzenleyen bir işlevi de içinde taşıyordu. Diğer bir ifadeyle, krizi açıklamaya onun ötesinde krizi aşmaya yönelik tartışmalar temelde devletin ekonomik yaşam üzerindeki müdahaleleri çerçevesinde yoğunlaşmıştır.

Krizin temel iki doğrultusu yönünde, yapılacak önerilerden savunulacak politikalardan bir ve belkide en önemlisi sermayenin yeniden üretimindeki güçlükleri önlemede yeni alternatifler önerilmesi olarak belirirken, diğer yandan

iktisadi yaşamda etkinliği artan devletin, sosyal özelliğinden sıyrılarak, daha küçük bütçe ve dolayısıyla daha az müdahale ile iktisadi yaşamda yer alması önerilen ve savunulan ikinci ve en önemli politika olmuştur. Gelişmiş kapitalist ülkelerde son yıllarda uygulanan politikalar, bu açıdan oldukça önemlidir. Örneğin; İngiltere'de M.Thatcher siyasi iktidara geldiği andan itibaren, öncelikle devletin sosyal ücreti oluşturan harcamalarını en küçük ve gerekli alanlarda dahi kesiyordu. Tutarlar sübvansiyonların kaldırılmasından, öğrencilerin okul ücretlerinin alınmasına kadar daha bir çok uygulama, bu dönemde hiç de yabancı olmadığı gelişmelerdir. USA'da da gelişme eğiliminin aynı yönde olduğunu belirten Shaikh ve Tonak ; Reagan'ın kamu harcamalarında yaptığı kısıtlamaların da benzer sonuçlar doğurduğu ortaya çıkardığını belirtmişlerdir. Sosyal refah devleti kavramını sorgulayan bu çalışmada, işçilerin ödedikleri vergilerle elde ettikleri ek kazançların bir başka ifadeyle kamu hizmetlerinden yararlanma oranlarını karşılaştırılmakta ve elde edilen sonuçlar göre; Reagan sonrası kamu harcamalarındaki kısıtlamaların bir taraftan işsizliği artırırken diğer taraftan bu hizmetlerden elde edilen yarar oranının oldukça düştüğü anlaşılmaktadır. Özellikle 1985'lere varıldığında kamu harcamalarından yarar oranı 1966'daki düzeyin altına düşmüş buna karşılık vergilerin oranı, 1968'den itibaren %41 artış göstererek en yüksek değerine ulaşmıştır (Shaikh ve Tonak,1988,54).

Devletin iktisadi yaşamda yerinin küçültülmesi yönündeki çabalar özellikle son yıllarda tartışma konusu olan 'özelleştirme'de temelini bulur. Kamusal etki, rasyonel sonuç vermez veya kamusal alanın faaliyet alanlarına artık özel sektör el atmalıdır gibi düşünceler, iktisat politikaları içinde özelleştirmenin yer almasına büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Bu konuda Türkiye'de öncülüğü sermaye kesiminin en örgütlü topluluğu olan TUSİAD yapmaktadır. TUSİAD özelleştirme üzerine yaptığı bir çalışmada İngiltere'de özelleştirmenin nedeni olarak "KİT'lerin bir çok ülkede olduğu gibi İngiliz ekonomisinde de çok büyük üretim, yatırım, istihdam hacmine sahip olmaları nedeniyle, bu teşebbüslerin mülkiyet yapılan ve yönetim tarzları ile ilgili çeşitli sorunlar ekonominin tümünde olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur." diye açıklamış ve devamla KİT'lerin ekonomiden büyük kaynaklar çektiğini, dolayısıyla kamu-özel sektör dengesini kamu lehine bozduğunu ve tüm bu

sorunların yüzünden "geniş çaplı bir özelleştirme programının yürürlüğe konduğunu" belirtmiştir (TÜSİAD, 1986, 30). Bu kısa alıntı bile bize özel sermaye kesiminin temel talebinin; hızla kamu kesiminin elinde bulunan ve yer yer sosyal yönleri ile kaynak aktaran daha karlı alanların devlet elinden çıkması ve böylece sermaye kesiminin hareket alanının genişlemesi olduğunu göstermektedir.

Şüphesiz kamu kesiminin ekonomik yaşam üzerindeki etkisinin azaltılması ilk etapta, sermaye kesiminin içinde bulunduğu durumun olumsuzluğunu azaltma amacını taşımaktadır. Bu amacın gelir dağılımı açısından önemi, refah devleti olarak adlandırılan devletin, transferler yolu ile gelir aktarımını azaltması ve bunun yanısıra kamunun tekel olduğu alanlara etkin olarak giren sermayenin ise, bu tekel hakkını kullanması ile sermaye kesimi dışında kalan kesimler açısından gelir dağılımlarında bozulma yaratmasıdır.

Buraya kadar ele aldığımız değişkenlerden elde ettiğimiz sonuç şöyle özetlenebilir: Özelleştirme, yeni iktisat politikalarının genel eğiliminin bir ürünüdür ve bunun gelir dağılımını da etkilediği açıkça gözlenebilmektedir. Şimdi özelleştirmenin Türkiye açısından önemine ve gelir dağılımı üzerindeki etkilerine geçebiliriz.

2)Ulusal sermaye birikim içsel dinamiklerine bağlı olarak özel sermayenin değişim yönündeki eğilimi:

Türkiye'de özellikle ikinci dünya savaşından sonra, gerek uluslararası gerekse ulusal sermaye birikim dinamiklerinin çakışması ile 'ithal ikameci politikalar demeti' nin gündeme gelmesi devletin ekonomik alan üzerinde karar merci oluşu konumunu daha da belirginleştirmiştir (Keyder, 1981, 39). Yine sermayenin donanımına bağlı olarak özel sermaye yurtiçinde, daha çok dayanıklı ve dayanaksız tüketim mallarına yönelirken, KİT'lerin daha çok sanayicilere girdi üretecek ara malların üretimiyle sorumlu kılınması devletin ekonomi üzerindeki etkisinin artmasına neden olmuştur. (Sönmez, 1982, 75). Yani KİT'ler aracılığı ile devletin bir yandan özel sektör için ara mal üretiminde yoğunlaşması diğer yandan ise ülkenin genel olarak alt yapı donanımını geliştirmesi kamu kesiminin toplam ekonomi içinde önemini daha çok arttırırken, sermaye

kesimi bu genişlemeden pek de rahatsız olmamıştır. Sonuçların sayısal olarak ifadesi ise şöyle görülmektedir: Kamuya ait sabit sermaye yatırımlarının 1950'de 400 milyon ile toplam içindeki payı % 37.7 iken bu oran 1980 yılında 482 milyara çıkarak toplam içindeki payı %61.1 olmuştur.*

İthal ikameci politikalarla beraber daha önce ithalatçı konumunda bulunan "ticaret sermayesi, ithalatı kısıtlanma yoluyla iç pazarın koruma sonucunda söz konusu malların yerli olarak üretimine başlamıştır" (Gülalp, 1980, 51). Bu süreç, ticaret sermayesini sanayi sermayesine dönüştürürken aynı zamanda sanayi sermayesinin belirgin bir güç olarak siyasal yapı içinde yer almasına neden olmuştur. Diğer taraftan ithal ikameci politikalar bir dizi sorunu da beraberinde getirmiştir. Bunlardan en önemlileri;

- artan dış ticaret bağımlılığı

- mali bağımlılık ve

- teknolojik bağımlılıktır.

Tüm bu bağımlılıklar ise ulusal sermayenin,uluslararası sermaye ile daha bir etkileşim içinde olmasına neden olmuştur. Örneğin aynı yıllar içinde ticaret bağımlılığını gösterebilecek sayısal bir veri olarak,1964 yılında ithalat GSMH'nin %6.7'sini meydana getirirken bu oranın 1971 yılında %8.5 ve 1974 yılında %12.4'e çıktığını görürüz (Küçük, 1985, 257).

Ülkemizde özellikle, 1979 ve sonrasında; sermaye kesimi için ülke içi pazarın doyum noktasına ulaşması, kamu kesiminin el attığı alanların genişlemesi ve ulusal sermayenin kendini yeniden üretmek için uluslararası sermayenin yeni dinamiklerine bağlanma zorunluluğunu duyması ekonomik tercihlerini de beraberinde getirmiştir. Özellikle kar oranlarının yıllara göre düşüş göstermesi bu süreci daha da hızlandırmıştır. TİSSİ'nin verilerine göre, Türkiye imalat sanayinin sermaye verimliliği, net artık/sabit sermaye oranı özel kesimde1965 yılında %53.7 iken,bu oran 1975 yılında %26.3'e düşmüştür. Yine DPT'nin araştırmalarında "Türkiye imalat sanayinde özellikle

* Bu yöndeki sayısal veriler için bkz.,Devlet Planlama Teşkilatı (1981,9)

Seda ERCAN

1973'ten sonra bir aşırı sermaye birikimi krizine girildiği" belirtilmiştir (Aktaran, Sönmez, 1982).

Tüm bu gelişmeler ve sermayenin yeni taleplerini hep birlikte gördük. Ekonomik yaşamın hemen hemen tüm yönlerini kuşatan bu değişimin temel güdüleyicisi, sermaye kesiminin talepleri olmuştur. Bu yöndeki isteklere kısaca bakacak olursak;

- "Ekonomik politika, geçmişte zarara yol açtığı artık bugün kanıtlanmış olan ithal ikamesi stratejisinden vazgeçip ihracatı geliştirme stratejisi üzerine kurulmalıdır" (TÜSİAD'tan aktaran, Sönmez, 1982, 44).

- KİT'lerin ekonomi içindeki yeri ve ekonominin pazar ilişkileri çerçevesinde gelişmesi için devletin etkinliğinin en aza indirilmesi gerekmektedir (Tüzün, 1986, 46).

- Yine TÜSİAD'a göre "piyasa ekonomine geçiş yolunda atılan bazı köklü adımların başarıya ulaşması ve kaynakların etkin dağılımını gerçekleştirmesi için devletin sosyal ve stratejik nitelikli olmayan piyasalardan çekilmesi zorunludur. Bu gün artık devletin bir çok alanda özel sektöre öncülük etmesine ve sürükleyici bir rol oynamasına gerek kalmamıştır" diye görüşlerini bildirdikten sonra "özelleştirmenin" piyasa ekonomisine geçiş amaçlayan ekonomik reform programının temel unsuru olarak "görülmalıdır" diye tercihlerini dile getirmişlerdir.

Özelleştirmenin gerekliliği üzerine yapılan tartışmalarda en son örneği yaşanan ekonomik krizin nedenlerinin araştırılması sırasında görürüz. TÜSİAD Başkanı H. Komili ekonomik krizden büyük ölçüde kamu sektörünün sorumlu olduğunu belirttikten sonra "hantal devlet yapısı, verimsiz işletmeler ve iflas halindeki kamu maliyesi, kangren olmuş yaralarıyla, ekonominin verimli sektörlerini de zehirlemiştir" (Komili, 1994, 11) diye sözlerine devam eder. Komili'nin açıklamalarında en yalın ifadesini bulan bu hastalığın tek ilacı ise, toplumda artık 1980'lere göre daha çok taraftar bulan özelleştirme. Gerçekten de gerek 5 Nisan Kararları olarak kamuoyuna sunulan istikrar tedbirlerinde, gerekse uzun bir aradan sonra tekrar gündeme getirilen IMF ve onun önerilerinde özelleştirme, 24 Ocak Kararlarında olduğu gibi ekonomik çözüm paketlerinde başat bir rol üstlenmiştir. İzleyen günlerde de hemen hemen

bütün televizyon kanalları ile gazete ve dergilerde özelleştirme lehine yoğun bir kampanyaya girişildiğini görürüz. Öyleki; bu yönde yazılı ve görsel basında yer alan bütün araştırma ve yazılarda, devletin ekonomik hayattaki yaygınlığı, yaşanan bütün ekonomik zorlukların yanı sıra, toplumsal ve kültürel hayatımızda da görülen bir çok olumsuzluğun tek sorumlusu olarak gösterilmiştir. 24 Ocak kararlarında genişçe yer alan ancak 5 Nisan Kararları ile artık olmazsa olmaz türü bir sorun haline gelen özelleştirmenin bu kadar yoğun olarak gündemi belirlemesinin temelinde, iki amacın yatıdığı düşünülür. Biricisi, uluslararası ekonomik gelişmelerin de zorlaması ile kaçınılmaz hale gelen özelleştirmenin, toplum tarafından her türlü sorunun çözümü olarak kabul edilmesinin ekonomik ve ideolojik temellerinin oluşturulması. İkincisi ise özelleştirme aleyhine sendikaların ve çeşitli kuruluşların yürüttüğü çalışmaların toplumsal desteğinin olabildiğince önlenmesi.

Bütün bu istekler özelleştirmenin, gerek ulusal sermayenin gerekse uluslararası sermayenin ortak eğilimlerinin bir ürünü olduğunun ayrıca devletin yeniden dağıtım işlevinin yerine gelir dağılımının özel kesimin belirlediği pazar ilişkileri içinde gerçekleşmesinin arzulanığının en açık göstergesidir. Şimdi bu genel eğilimlerin uygulanmasının ülkemizdeki boyutlarını ele alalım.

3) Özelleştirmenin Türkiyede'ki uygulamaları ve kitlelere sunulan yönleri:

Yukarıda kısaca genel çizgileriyle vurguladığımız, kamu kesiminin özel kesime karşı etkinliğinin azaltılması diğer bir ifadeyle özelleştirme, teknik anlamda genel olarak dört temel amaç etrafında ele alınır. Bunlar;

"1) Şirketlerin daha verimli çabşır hale getirilmesi,

2) sermaye piyasasının gelişip sermaye sahipliğinin daha geniş tabana yayılması,

3) bütçe açıklarının azaltılması ve hazineye, KİT satış gelirleri yoluyla kaynak sağlanması" (Buğra, 1993, 20). Şimdi sunulan bu amaçlar ile yapılanların ne kadar örtüştüğüne bakalım.

Öneri, C.1, S.3

Görüldüğü üzere, özelleştirme ile elde edilmesi düşünülen ilk sonuç kamu kesiminde verimliliğin artırılmasıdır. Bunun için halen kamu ve özel kesim verimlilik oranlarının hangi düzeyde olduğunu gösteren ve 1985-1990 arasını kapsayan bir çalışmadan Türk imalat sanayindeki verimlilik oranlarının kitlelere

sunulduğu gibi hiç de düşük olmadığı rahatlıkla anlaşılmaktadır. Bu dönemde kamuda özel sektöre oranla verimlilik oranları ister sabit fiyatlarla isterse 1985=100 olarak ele alınsın, her iki durumda da özel kesimden oldukça yüksek olduğu görülmektedir

Tablo-1)Tüm İmalat Sanayiinde Verimlilik Göstergeleri

	Yıllar	1985	1986	1987	1988	1989	1990
İşyeri başına katma değer sabit fiyat/1000TL	Kamu	1592455.6	2252149.5	2016976.2	2349942.0	2426320.5	2557064.7
	Özel	213434.0	262862.6	295754.0	286372.0	276726.0	366555.8
	Toplam	324439.9	417737.4	431090.5	441624.1	434584.9	524819.1
İşyeri başına katma değer Endeks say. 1985=100	Kamu	100.0	141.3	126.5	147.5	152.3	160.5
	Özel	100.0	123.0	138.5	134.1	129.6	171.6
	Toplam	100.0	128.6	132.8	136.1	133.8	161.6
Çalışan başına katma değer Sabit fiyat/100TL	Kamu	2261.5	3312.5	3087.6	3738.0	3760.8	4195.5
	Özel	1676.3	2022.8	2209.3	2068.3	1643.5	2571.6
	Toplam	1867.1	2412.3	2469.5	2507.0	2127.0	2960.5
Çalışan başına katma değer Endeks say. 1985=100	Kamu	100.0	146.3	136.5	165.1	166.1	185.6
	Özel	100.0	120.5	131.8	123.3	98	153.3
	Toplam	100.0	129.1	132.1	134.1	113.9	158.5
İşyeri başına istihdam (kişi)	Kamu	704.0	679.7	653.2	628.5	645.0	609.0
	Özel	127.3	129.8	133.8	138.3	168.3	142.5
	Toplam	173.6	173.1	174.5	176.1	204.3	177.1
İşyeri başına istihdam Endeks say. 1985=100	Kamu	100.0	96.5	92.6	89.1	91.5	86.5
	Özel	100.1	102.0	105.0	108.6	132.1	111.9
	Toplam	100.0	99.5	100.4	101.3	117.5	102.0
Çalışan başına yıllık ücretler Sabit fiyat/1000TL	Kamu	421.2	427.6	525.2	486.6	673.5	909.0
	Özel	382.0	363.8	382.2	351.0	338.6	560.0
	Toplam	394.8	384.0	424.8	390.7	417.2	643.5
Çalışan başına yıllık ücretler Endeks sayıları 1985=100	Kamu	100.0	101.5	124.6	115.5	159.8	215.8
	Özel	100.0	95.1	100.0	91.8	88.5	146.5
	Toplam	100.0	97.1	107.5	98.9	105.5	162.8

Kaynak: O.Oyan (1994,30)

Ancak yine de özel şirketlerin kamuya göre daha verimli çalıştığı yönünde bilimsel olmaktan çok ideolojik olan ve toplumda geniş taraftan olan bir yargı vardır ki bu yargı temelde iki başlıkta açıklanabilir.

1) Kamu şirketleri, özel şirketler gibi kar maksimizasyonu için çalışmazlar. Çünkü siyasi iktidarın tercihleri doğrultusunda gerek sanayiye ucuz girdi üretmek gerekse fiyatları kontrol altında tutmak için KİT'ler vazgeçilmez bir araçtır. Bu da KİT yöneticilerinin belirli bir hedefe yönelmelerini engeller.

2) Diğer taraftan kamuya ait şirketleri yönetenler, bu şirketin kar veya zarar etmesi ile doğrudan ilişkilendirilmezler yani; yöneticiler şirketin kar etmesinden herhangi bir fayda elde etmedikleri gibi zarar etmesi durumunda da herhangi bir olumsuz sonuçla karşılaşmazlar (Buğra, 1993, 21).

Bu varsayımların doğruluğu tartışmalıdır. Çünkü KİT'lerin zararlarının yada verimsizliğinin temel nederinin, kamusal mülkiyet olduğu yönünde bilimsel değil fonksiyonel bir ilişki kurulmaktadır. Boratav'a göre tam tersine verimlilik mülkiyet biçiminden farklı olarak piyasa koşullarının bir ürünüdür (Boratav ve Türkcan, 1993).^{*} Mülkiyet biçimi ve bunun yarattığı olumsuzlukların ötesinde, KİT'lerin ekonomi üzerinde yük olarak algılanmaya başlanmasının nedenini, 1980'lerden itibaren değişen ekonomik tercihler doğrultusunda ve ülkemizde de en yetkili ağızlarca ifade edilen 'serbest piyasa ekonomisi' nin kuraları doğrultusunda kamu kesiminin işlevinin farklılaşmasında aramalıyız. Gerçekten de 1985'lerden sonra KİT'lerin finansmanını hazine yerine bankalardan yapmak zorunda kalmaları kısa bir süre sonra faiz baskısıyla karşılaşmalarına neden olmuştur. Diğer taraftan "1980-1990 yılları arasında KİT'lere kaynak aktarımı (sermaye birikimi) reel fiyatlarla yüzde 46 düşmüştür" (Bilgin, 1995, 55). Bütün bunlara rağmen 1989'larda bile KİT'lerin bütün halinde (dolar endeksli olarak) 8-9 trilyon lira kar ettiklerini görüyoruz (Bilgin, 1995, 55). Ancak izlenen bilinçli politikalar sayesinde KİT'lerin zarar etmesi 1990'lardan itibaren kaçınılmaz hale gelmiştir (Ardıç, 1994, 31).

^{*} Mülkiyet ile verimlilik yada karlılık arasında doğrusal bir ilişki olamayacağını gösteren bir çalışma için bkz: İktisat Dergisi, Nisan 1994 s.24-27

Bu düşünce çerçevesinde 1980'ler sonrası temel ekonomik politikaların kamu kesiminin özel kesime karşı etkinliğinin azaltılması biçiminde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. İlk uygulamaların KİT ürünlerinin fiyatlarının serbest bırakılması ile 24 Ocak Kararları sonrasında olması rastlantı değildir. Kararların alınmasından kısa bir süre sonra, temel KİT ürünlerinden, kağıda %300, mazota %100, elektrige %120, gübreye %400 oranlarında zam yapılmıştır (Sönmez, 1982, 54). Diğer bir ifadeyle, devlete ait bu alanlarda devletin tüm koruyuculuk işlevi kaldırılmıştır. Aynı zamanda küçük üretici ve tarımsal alanlar için verilen yada yapılan sübvansiyonlara da büyük oranda son verilmiştir. Kamusal alanda meydana gelen bu değişikliği dönemin maliye ve gümrük bakanı A.K. Alptemoçin 2. İktisatçılar haftasında yaptığı bir konuşmada uygulamaların başarı ile devam ettiğini belirttikten sonra "1980 yılında KİT yatırımlarının sadece %9.4'ü öz kaynaklarla karşılanır iken, 1985 yılında bu oran % 45.1'e yükselmiş buna karşılık yatırımların bütçeden finanse edilen bölümü 1980 yılında %55.5 iken bu oran 1985 yılında %10.6'ya düştüğünü" ifade etmiştir (İktisatçılar Haftası, 1986, 8). KİT'lerde fiyatların serbest bırakılması ile başlayan süreç yukarıda temel dayanaklarını açıklamaya çalıştığımız uygulamalar ile devam etmiştir.

Günümüze kadar yapılan özelleştirmelerde farklı yöntemler izlenmiştir. Buna göre KİT'lerin bir kısmı blok satış yoluyla bir kısmında halka arz yoluyla özelleştirilmiştir.

Tablo-2) Blok Satış Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar

	Blok Satış tarihi KOİ Payı %	Satılan KOİ Payı %	Satın alan Kişi/Kuruluş	Satış Tarihi	Satış Bedeli (TL)	Satış Bedeli (ABD Doları)
Manisa yem	15.00	¹ 15.00	Halil Yurtseven	23.7.86	50.000.000	74.627
Isparta Yem	15.00	15.00	Dr.Turhan Özgül	23.7.86	65.000.000	97.015
Biga Yem	40.00	40.00	Silivri Yem A.Ş	21.11.86	112.000.000	149.683
Bursa Soğuk Depo	52.00	52.00	Bursa Belediyesi	21.11.86	80.136.000	107.050
Samsun	36.29	36.29	Tokat İl Özel İdaresi	23.1.87	98.000.000	¹ 131.279
Binaş	47.50	47.50	T.Kalkınma Vakfı	2.7.86	479.500.000	715.025
Yemta	20.00	20.00	Tariş Gn. Mdl.	21.11.86	60.000.000	80.187
Ansan-Meda	88.33	88.33	Atlantic İnd.Ltd	28.10.88	22.849.970.000	13.588.168168
Usaş	100.0	70.00	SAS	9.2.89	32.014.842.000	14.450.000
Aksaray Yem	40.00	40.00	H.Özot-M.Demiray	1.5.89	950.000.000	457.867
Çorum Yem	30.00	30.00	Pankobirlik	1.5.89	250.000.000	120.491
Eskişehir Yem	45.00	45.00	Zeytinyağı Holding	1.5.89	2.250.000.000	1.084.421
Kayseri Yem	13.33	13.33	Kayseri Yem Fb. Or	1.5.89	175.000.000	84.344
Ankara Çimento	99.30	99.30	SCF	9.5.89	77.096.992.160	33.000.000
Balıkesir Çimento	98.30	98.30	SCF	9.5.89	53.733.682.800	23.000.000
Pınarhisar Çimento	99.90	99.90	SCF	9.5.89	58.406.750.720	25.000.000
Söke Çimento	99.60	99.60	SCF	9.5.89	25.699.335.760	11.000.000
Adana Kağıt Torba	60.00	60.00	ÇitosanMem.Yar.Der	15.3.91	1.400.000.000	402.065
Türk Kablo	38.00	38.00	Noktaİnt-Fin. Fund	24.4.91	44.605.000.000	11.000.000
Güneş Sigorta	30.00	30.00	Gan. International	10.6.91	81.937.359.000	18.900.000
Ordu Soya	100.0	100.0	Tarım Kredi Koop.	1.9.91	1.500.000.000	322.762
Çaybank	49.00	49.00	Derviş Temel	29.1.92	13.500.000.000	2.465.290
İpragaz	49.33	51.00	Primagaz A.G.	27.1.92	350.000.000000	64.066.776
Tat Konserve	17.27	17.27	Koç Holding	28.1.92	41.439.728.000	7.578.534
Çamsan	26.83	26.83	Gökhan Poyraz	20.2.92	8.000.000.000	1.387.817
Ray Sigorta	49.65	49.65	Doğan Şirketler Grb.	8.5.92	69.000.000.000	10.376.455
Polinas	20.00	20.00	Ülker Gıda	8.5.92	45.000.000.000	6.767.253
Meysu	96.15	96.15	Unal Doğan Gurubu	16.7.92	8.500.000.000	1.229.897
Şeker Sigorta	13.37	13.37	Sert Holding	6.8.92	6.500.000.000	918.621
Ank. Halk Ekmekek	3.79	3.79	Ank.Büyük Şeh. Beld	18.8.92	600.000.000	84.072
Türk Traktör	33.73	33.73	Koç Holding	15.9.92	56.750.000.000	7.683.247
Trakmak	45.00	45.00	Koç Holding	15.9.92	29.250.000.000	3.960.088
Gaziantep Çimento	99.73	99.73	Rumeli Holding	3.12.92	434.266.895418	52.695.898
İskenderun Çimen.	100.0	100.0	Oyak-H.Ö.Sabancı	2.12.92	509.035.500000	61.500.000
Trabzon Çimento	100.0	100.0	Rumeli Holding	3.12.92	268.252.782759	32.550.999
Denizli Çimento	100.0	100.0	Modern Çimento	4.12.92	579.376.500000	70.100.000
Çorum Çimento	100.0	100.0	Yibitaş Holding	25.12.92	296.730.000000	35.000.000
Sivas Çimento	100.0	100.0	Yibitaş Holding	25.12.92	249.253.200000	29.240.000
TOE	81.35	81.35	Süper Oto	14.4.93	75.952.000.000	8.000.000
Ladik Çimento	100.0	100.0	Rumeli Çimento	21.4.93	553.062.592574	57.598.687
Şanlıurfa Çimento	100.0	100.0	Rumeli Çimento	21.4.93	551.212.296776	57.405.988
Bartın Çimento	99.78	99.78	Rumeli Çimento	6.5.93	200.544.522750	20.568.669
Aşkale Çimento	100.0	100.0	Erçimsan	17.6.93	328.436.478000	31.158.000
TOPLAM					5.095.476.494.247	718.133.874

Kaynak: Petrol-İş' 92 (1993,517-518)

Halka arz yolu ile özelleştirilen kuruluşlar ise blok satış ile yapılanlara göre oldukça azdır. Buradan özelleştirmenin mülkiyetin tabana

yayılmaması ilkesinin söylendiği gibi uygulamada pek de gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle özelleştirmenin KİT'lerde verimliliği

Seda ERCAN

arttıracığı varsayımı ne kadar doğru ise mülkiyeti tabana yayacağı iddiası da o kadar doğrudur. Şimdi de halka arz yoluyla özelleştir-

ilen kuruluşlara kısa bir göz atalım. Petrol-İş'92 yılığında verilen 1993 Ağustos ayı itibariyle halka arz edilen kamu kuruluşları şöyledir:

Tablo-3) Halka Arz Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar

	Halka Arz Tar. KOİ Payı %	Halka Arzedil. Kamu payı %	Halka Arz Tarihi	Toplam Satış Tutarı (TL)	Toplam Satış Tutarı (ABD Doları)
Erdemir	48.65	2.93	1990	132.392.537.500	53.105.711
Arçelik	13.32	5.83	1990	50.162.080.000	19.890.196
Bolu Çimento	34.50	10.38	1990	20.851.860.000	8.268.150
Çelik Halat	19.42	13.25	1990	19.545.563.450	7.750.179
Pekim	99.97	7.83	1990	384.462.812.500	145.795.530
Konya Çimento	39.87	31.13	1990	48.619.750.000	17.663.979
Ünye Çimento	49.21	2.86	1990	2.750.500.000	927.162
Mardin Çimento	46.23	25.46	1990	25.463.750.000	9.161.501
THY	100.00	1.55	1990	13.925.250.000	4.976.165
Adana Çimento(A)	23.86	17.16	1991	79.128.900.000	25.162.623
Adana Çimento (B)	23.42	17.16	1991	8.792.100.000	2.795.847
Migros	42.22	36.40	1991	18.199.200.000	5.609.246
Ditaş	14.77	2.51	1991	864.500.000	219.411
Tüpraş	100.00	1.66	1991	23.920.400.000	5.947.478
Petrol Ofisi	100.00	4.02	1991	55.032.000.000	13.682.949
Tofaş Türk	23.13	0.85	1991	25.809.600.000	6.119.572
TOPLAM				909.740.803.450	327.075.699

Kaynak: Petrol-İş' 92 (1993,518)

Özelleştirmenin demokrasi gereği olduğu, bunun da mülkiyetin tabana yayılması ile gerçekleşeceğinin bu konudaki temel vurgulardan biri olduğundan daha önce bahsetmiştik. Bu vurgu daha da ileri götürülerek, karlılık oranı yüksek KİT'lerin hisse senetlerinin çalışanlarına, yöneticilerine ve küçük tasarruf sahiplerine satılacağı, böylece gelir transferi sağlanacağı savunulmuştur. Ancak ülkemizde tasarruf oranlarının oldukça düşük olmasının yanısıra özellikle 1980 sonrası uygulamalarla birlikte Keyder'in deyimi ile "nüfusun muhtemelen % 89'unun mutlak olarak fakirleştiği bir dönemde" (Keyder, 1987, 193) bu isteğin gerçekleşmesi oldukça zordur. Zaten kısa bir süre hedefler değişerek farklılaşmıştır. Morgan Bank'ın ANAP Hükümeti için hazırladığı bir ankette de ortaya çıktığı gibi, "Türkiye'de KİT'ler birinci planda ekonominin canlandırılmasını sağlamak için özelleştirmektedir" (Oyan, 1988, 25).

Özelleştirmenin blok satışlarla yapılmasının sakıncalarından biri ve belkide en önemlisi, doğal tekel durumunda olan yada tüketiciyi ilgilendiren mal ve hizmet üretiminde yoğunlaşan KİT'leri satın alan şirketlerin fiyatlar yolu ile tüketiciyi sömürmesi böylece gelir dağılımının tüketici aleyhine bozulması şeklinde ortaya çıkmaktadır (Güneş, 1985, 39). Kazgan

ise 24 Nisan 1989 günkü Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan makalesinde, blok satışların yanısıra yabancı sermayeye satışlara da dikkat çekerek 'KİT'lerin yabancı sermayeye sunulduğu' ifadesine yer vermektedir (Kazgan, 1989).

Blok satışlar üzerine yapılan diğer bir eleştiri ise, özellikle az gelişmiş olarak tanımlanan ülkelerde sanayiye temel girdi üreten sektörlerde faaliyet gösteren KİT'lerin yabancı sermayeye satışının, hem ülkenin temel sanayi girdilerini daha pahalı elde edebileceği hem de sanayileşme hedeflerini yabancı sermayenin tehdidi altına sokabileceği yönlerinde yapılan eleştirilerdir. Diğer taraftan rekabet gücü yüksek bir özel sektörün yaratılmadığı durumlarda, hızla özelleştirilen kuruluşlarda yeniden bir takım sorunların ortaya çıktığı ve bu kuruluşların yeniden devlet desteğine gereksinim duydukları gerçeği, henüz ülkemizde yaşanmamış olsa bile özelleştirmeyi daha önce gerçekleştirmiş ülkelere görülen bir durumdur (Karataş ve Öniş, 1994, 133).

Özelleştirmenin yabancı sermaye ile ilişkili diğer bir yönü de, satışlardan sonra KİT'lerde olası bir verim artışı sağlandığı durumlarda ortaya çıkar. Kazgan'a göre yabancı sermaye satın aldığı KİT'te verimlilik artışı

sağlar ve bu artışı fiyatlara yansıtması gerekir iken, tam rekabet koşullarının olmaması yada tekel ise bu konumundan faydalanarak fiyatları düşürme yönünde bir zorunlulukla karşılaşmayacaktır. Böylece verim artışı olduğu gibi şirketin karına yansıtılıp dış dünyaya aktarılır. Bu da daha önce bulunmayan bir dış gideri cari işlemler açığına ekleyerek dış açığı büyütür (Kazgan,1989). Verim artışının tümü karlara yansıtılabileceği gibi, kısmen de yansıtılabilir yada ithal edilen girdi fiyatlarını yüksek dolayısıyla kar düşük tutulur. Böylece aradığı kar ana şirketlere aktarılabilir (Kazgan,1989).

Özelleştirmede izlenecek yöntemler yukarıda kısaca ele alınan sakıncaları geçici olarak önlese bile tamamen ortadan kaldırmaz. Diğer bir ifadeyle, özelleştirilecek kamu kuruluşlarının niteliği bu çerçevede önem taşımaktadır. Buğra'ya göre bu kuruluşlar;

"1) tekel konumundaki bir kamu şirketinin özelleştirilmesi,

2) özel şirketlerle rekabet halindeki kamu şirketlerinin özelleştirilmesi,

3) kamunun finanse ettiği hizmetlerin sözleşmeyle özel işletmelere devredilmesi" (Buğra,1993,26) biçiminde ayrıma tabi tutulabilir. Özelleştirmenin başarıya ulaşabilmesi ve toplumdan gereken desteği alması Buğra'ya göre hangi yöntemlerin benimsendiğiyle doğru orantılıdır. Bu çerçevede Örneğin; temel sanayi girdisi üreten KİT'lerin özellikle yabancı sermayeye satılması düşüncelerinin, özelleştirmenin ilk dönemlerinde ve doğal olarak kitlelerin daha duyarlı olduğu zamanlarda ertelenmesinin, sonraki özelleştirmeler için kamuoyu desteğinin daha kolay elde edilmesi sonucunu doğurabileceği kanısına ulaşabiliriz.

Özelleştirilen kamu kuruluşu yada KİT'lerin, özelleştirme sonrası karlılığında olumlu yönde somut değişiklikler olduğu, üzerinde durulması gereken diğer bir noktadır. Görüş Dergisininin 1993 Eylül sayısında yayımlanan sayısal veriler yukarıdaki görüşü ilk bakışta doğrular niteliktedir.

Tablo 4:Özelleştirilen Kuruluşların Reel Satış Hasılatı ve Karlılık Oranları 1988-1992 (Milyar TL 1988 fiyatları ile)

	Özelleştir. Öncesi 1986	Özelleştirme 1989	Sonrası 1990
İktisadi			
Devlet Kuruluşları			
TELETAŞ			
Satış Hasılatı	192.859.40	10.089.220	169.048.300
Karlılık oranı %	2.95	20.29	12.42
USAŞ			
Satış Hasılatı	-	-	-
Karlılık oranı %	-	-	-
YEMSAN			
Satış Hasılatı	116.520.20	134.668.670	105.095.380
Karlılık oranı %	4.20	-6.73	-14.3
ÇİTOSAN			
Satış Hasılatı	-	-	-
Karlılık oranı %	-	-	-
PETKİM			
Satış Hasılatı	283.070.70	1053.419.400	1007.384.600
Karlılık oranı %	7.23	28.65	13.52

Seda ERCAN

	Özelleştir. Öncesi 1986	Özelleştirme 1989	Sonrası 1990
ERDEMİR			
Satış Hasılatı	-	1169.153.200	874.033.130
Karlılık oranı %	-	36.11	26.97
TÜPRAŞ			
Satış Hasılatı	-	5925.378.900	6432.401.300
Karlılık oranı %	-	1.82	1.67
Devlet İştirakleri			
ARÇELİK			
Satış Hasılatı	-	751.465.900	928.148.880
Karlılık oranı %	-	6.70	12.06
ÇUKUROVA ELEKTRİK			
Satış Hasılatı	-	207.030.200	207.030.200
Karlılık oranı %	-	35.75	20.30
ÇELİK-HALAT			
Satış Hasılatı	-	46.439.400	42.070.183
Karlılık oranı %	-	19.38	18.12
TOFAŞ TÜRK A.Ş.			
Satış Hasılatı	-	556.221.420	815.274.050
Karlılık oranı %	-	19.73	22.09

Kaynak: Karataş (1993,32)

Tablo 4'de 1988-1992 yılları arasında özelleştirilen iktisadi devlet teşekkülleri ve devlet iştiraklerinden elde edilen satış hasılatı ve karlılık oranları ile ilgili veriler yer almaktadır. Bu verilerin incelenmesinden kabaca şu sonuçlar elde edilmektedir: Telataş'ın satış hasılatı önce düşmüş sonra yükselmiş ama yine de 1986 yılındaki düzeyini yakalayamamış, buna karşılık karlılık oranı özelleştirme öncesine göre oldukça artmıştır. Yemsan'ın ise satış hasılatını önce artar sonra düşerken karlılık oranı özelleştirme öncesinin oldukça altında

Özelleştirmenin olası ve belkide en önemli ama pek tartışılmayan sakıncalarından biri daha önce de bahsettiğimiz gibi tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Tekel konumunda

kalmıştır. Erdemir'de ise hem satış hasılatı hem de karlılık oranı düşmüştür. Tüpraş'ın durumu ise diğerlerinden farklı değildir. Buna karşılık devletin iştirakleri bulunan şirketlerde hem satış hasılatı hemde karlılık oranları görece olarak daha iyi konumdadır. Çitosan'a bağlı Balıkesir ve Ankara çimento fabrikaları ise zarar ederken Afyon çimento fabrikası yaklaşık %50 oranında kar etmiştir (Karataş, 1993,34). Usaş'ın ise faaliyet alanında tekel konumunda olması ona farklı bir ayrıcalık kazandırmaktadır.

olan KİT'lerin blok halinde satılması, satın alan şirketi de tekel konumuna getirmekte, sonuçta her hangibir rekabet ve sınırlama ile

Öneri, C.1, S.3

karşılaşmayan şirket piyasada fiyatı istediği gibi belirleyebilmektedir.

Sonuç Yerine

Buraya kadar verdiğimiz değişkenlerle, özelleştirmenin gerek uluslararası gerekse ulusal sermaye birikim süreçlerinin içsel çelişkilerini giderme yönündeki temel tercihlerden biri olduğunu verdik. Bu ülkemiz açısından da geçerli olup, belki daha hızlı ve plansız olarak uygulamaya konmuş, uygulamanın her aşamasında genel olarak gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkiler yaratmıştır ve yaratmaya devam edecektir. Özellikle 'sosyal refah dev-

letin' sosyal ve refah öğelerinden soyunması ve farklı yollarla da olsa ücretli kesimleri destekleyecek yönlerini yitirmesi, gelir dağılımının bu kesimler aleyhine daha da bozulmasına neden olmaktadır. Bu durum kesimler arası güç ve donanımın farklı olduğu bizim gibi ülkelerde Uras'ın da vurguladığı gibi konuya kimsenin sahip çıkmamasına neden olmaktadır. Böylece KİT'ler özelleştirme uğruna haraç mezat satılığa çıkarılmaktadır (Uras,1989). Güç dağılımındaki bu eşitsizlik, başlıbaşına ekonomik ve politik bir karar olan özelleştirmenin tartışılması noktalarını çoktan aşmıştır. Bu noktadan itibaren ise olayların dinamiğine müdahale etmek giderek zorlaşmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ardıç, K. (1994) "Özelleştirme ve KİT'ler Üzerine Aykırı Bir Görüş", **İktisat**, sayı 348, ss 31-34
- Bilgin, M.H. (1995) "KİT'ler ve Özelleştirme", **İktisat**, sayı 355, ss 54-59.
- Boratav, K ve E, Türkcen. (ed) (1994) **İktisat Politikası Seçenekleri-1 Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları**, Tarih Vakfı yurt Yay. İstanbul.
- Buğra, A. (1993) "Özelleştirme Tartışmalarında Yeni Boyutlar" **Görüş**, sayı 11, ss 20-27.
- Cumhuriyet Gazetesi (1989) "Yabancılar Satışa Devam" 2 Mart.
- Cumhuriyet Gazetesi, (1989) "Özelleştirme Bir Düşük Enflasyon" 14 Mart
- Gülalp, H. (1980) "Türkiye'de İthal İkamesi ve Dışa Açılma" **ODTÜ Gelişme Dergisi**, cilt 7, sayı 1-2.
- Güneş, H. (1985) "KİT'ler Neden Satılmaz" **İktisat**, sayı 252.
- Karataş, C. (1993) "Özelleştirilen KİT'lerde Karlılık ve Verimlilik", **Görüş**, sayı 11, ss 28-37. Karataş, C ve Z, Öniş. (1994) **Dünyada Özelleştirme ve Türkiye**, Tüses Yay. İstanbul.
- Kalmbach, P. (1983) "Daha Çok Özel Teşebbüs Daha Az Devlet, Yeni Muhafazakar Saldırı" **Bir Başka İktisat**, (der) A. Işıklı, Alan Yay, İstanbul.
- Kazgan, G. (1989) "KİT'lerin Yabancılar Satılması" **Cumhuriyet Gazetesi**, 24 Nisan.
- Keyder, Ç. (1981) "Kriz Üzerine Notlar" **Toplum ve Bilim**, sayı 14, Bilim yay. İstanbul.
- Keyder, Ç. (1987) "Yeni Birikim Modelleri, Gelir Dağılımı ve Dışlanma", **Kriz Gelir Dağılımı Ve Türkiye'de Alternatif Sorunu**, 2. Baskı, Kaynak Yay, İstanbul.
- Komili, H. (1994) "Amerika'yı Keşfetmek", **Görüş**, sayı 15, ss 10-11.
- Küçük, Y. (1985) **Türkiye Üzerine Tezler 1**, Tekin Yay, İstanbul.

Seda ERCAN

Oyan, O. (1989) “ Fonlar İstikrar Programı ve Özelleştirme”, **Mülkiyeyiler Birliği Dergisi**, sayı 91.

Oyan, O. (1994) “Özelleştirme Yolun Sonu mu?” **İktisat**, Sayı 348, ss 28-30.

Petrol-İş (1993) **92' Petrol İş Yılığ**, ss 495-533, Petrol-İş Yay, İstanbul.

Sayılarla Kalkınan Türkiye, (1981) DPT Yay. Ankara

Sömez, M. (1982) **Türkiye Ekonomisinde Bunalım**, 1. Kitap, Belge Yay, İstanbul.

TÜSİAD, (1986) **Özelleştirme, Halka Satış Koşullarında Başarı Koşulları**, TÜSİAD Yay, İstanbul.

Tüzün, G. (1986) “ Ekonomik Bunalım ve 24 Ocak Kararları Üzerine”, **İşbiriren Ekonomi**, (der). Bilim ve Sanat Yay. Ankara.

Tonak, A ve A, Shaikh. (1988) “Refah Devleti ve Sosyal Ücret Efsanesi” **Toplum ve Bilim**, sayı 40, ss 43-55.

Uras, T.G. (1989) “KİT’ler Ucuza Kapatılıyor”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 20 şubat.